

Nusikaltimų prevencijos programų Lietuvoje nuostatos: tarp absurdo ir kokybės

GINTAUTAS SAKALAUSKAS

Santrauka. Straipsnyje dviejų paskutinių Lietuvoje patvirtintų nusikaltimų prevencijos programų pavyzdžiu analizuojami nusikaltimų prevencijos pagrindai, kartinės nuostatos, veiksmingumo prielaidos ir ideologinis kontekstas. Nusikaltimų prevencijos siekliai ir kuriamos priemonės jiems įgyvendinti priklauso nuo požiūrio į nusikalstamo elgesio esmę, kuri formuoja ir vyraujantis socialinis tikėjimas, ir turimos kriminologinės žinios bei noras ir gebėjimas jomis pasinaudoti. Nusikaltimų prevencijos karžygiai dažniausiai sulaukia visokeriopo palaikymo, nepaisant kylančios ar prognozuojamai kiliančios grėsmės, su kuria jie pasiryžę kovoti, dydžio bei realumo, taip pat pasirinktų ir siūlomų priemonių (ginklų) veiksmingumo. Todėl viena iš kriminologijos mokslo užduočių yra siūlomus nusikaltimų prevencijos modelius, nuostatas, priemones kritiškai įvertinti per sukauptų žinių ir reflektuotos praktikos prizmę, tai ir mėginama padaryti šiame straipsnyje, skatinant tolesnę mokslinę diskusiją.

Pagrindiniai žodžiai: nusikaltimų prevencija, nusikaltimų prevencijos programa, registruotos ir latentinės nusikalstamos veikos, visuomenės saugumas, korupcija.

ĮVADAS

Nusikaltimų prevencija¹ jau daugiau kaip 200 metų yra vienas iš pagrindinių kriminologinių ir baudžiamųjų politinių diskusijų bei tyrimų objektų.

¹ Straipsnio pavadinime ir tekste vartojama būtent „nusikaltimų prevencijos“ sąvoka, pirmiausia siekiant išvengti šališko pozityvistinio požiūrio vartojant „nusikalstamumo prevencijos“ sąvoką (Sakalauskas, 2009; Sakalauskas, Dobrynina, Justickaja ir kt., 2011, p. 13–25). Nepaisant to, kad Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse (10 straipsnyje) nusikalstamos veikos skirstomos į nusikaltimus ir baudžiamuosius nusizengimus, visgi prevencijos kontekste būtent nusikaltimams skiriamas pagrindinis dėmesys, sunku įsivaizduoti, kad nusikaltimų prevencijos objektu būtų išskirtinai baudžiamieji nusizengimai (už juos Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse nenumatyta laisvės atėmimo bausmė).

Cesare Beccaria XVIII a. pabaigoje buvo bene pirmasis, mėginęs sistemaiškai įvertinti nusikalstamo elgesio kontrolės procesą ir teigęs, kad „geriau užkardyti nusikaltimus, negu bausti“ (Bekarija, 1992, p. 103). XIX a. pabaigoje Franzas von Lisztas ėmėsi kurti šiuolaikinės baudžiamosios teisės pagrindus, tačiau daug kam pirmiausia yra įstrigusi jo pasakyta frazė, kad „gera socialinė politika yra geriausia baudžiamoji politika“ (Dobryninas, Sakalauskas, Žilinskienė, 2008, p. 36).

Nuo XX a. vidurio nusikaltimų prevencija tampa jau ne vien tik mokslinių tyrinėjimų interesu ar įrankiu pavieniams politiniams teiginiams, bet ir turi maksimaliai platų tarptautinį kontekstą. Tai, pavyzdžiui, matyti vien tik iš Jungtinių Tautų (toliau – JT) nusikaltimų prevencijai skiriamo dėmesio priimtuose dokumentuose ir sukurtų organizacijų struktūroje. Pavyzdžiui, 2002 m. liepos 24 d. JT Ekonominė ir socialinė taryba priėmė Nusikaltimų prevencijos gaires, kuriose nusikaltimų prevencija „apima strategijas ir priemones, kuriais, veikiant daugialypes nusikaltimų priežastis, siekiama sumažinti nusikaltimų padarymo riziką ir žalingas pasekmes, kurias nusikaltimai gali sukelti individams ir visuomenei, įskaitant nusikaltimų baimę“ (Aidukas, 2004, p. 84). JT yra priėmusios bent keliasdešimt įvairaus pobūdžio dokumentų (konvencijų, rezoliucijų, gairių, deklaracijų ir kt.), kuriais siekiama kurti ir vienodinti esmines nusikaltimų prevencijos nuostatas, atitinkančias pamatines žmogiškąsias vertybes ir žmogaus teisių standartus, orientuotas į gerosios praktikos pavyzdžius. Tokio bendrumo poreikis itin padidėjo atpažinus beveik visoms pasaulio šalims bendras aktualijas ir jų sprendimo problemas (korupcija, smurtas, terorizmas, prekyba žmonėmis, narkotikai, seksualinis ir kitoks vaikų išnaudojimas ir pan.). Šiai problematikai daug dėmesio skiriama ir įvairių regionų mastu, įskaitant Europos Tarybą ir Europos Sąjungą, taip pat daugumos šalių nacionaliniu lygmeniu.

Šiuolaikinėje kriminologijoje galima rasti labai įvairių nusikaltimų prevencijos apibrėžimų. Per daug nesigilinant į visą jų įvairovę, analizuojamo konteksto iliustracijai galima pateikti tokį sudėtinį vokiečių kriminologų apibrėžimą: nusikaltimų prevencija yra visuma visų privačių ir valstybinių pastangų, kuriomis siekiama užkirsti kelią nusikalstamoms veikoms (Kaiser, 1996, p. 248), kad visuomeniniu ir asmeniniu lygmeniu būtų kiekybiškai ir kokybiškai mažinamos nusikalstamo elgesio apraiškos (nusikalstamumas) arba bent minimizuojami konkrečios nusikalstamos veikos padariniai

(Meier, 2007, p. 270). Taip pat pažymima, kad nusikaltimų prevencija neapsiriboja baudžiamaisiais teisiniais instrumentais, bet apima ir socialines, švietimo ir kitas politines priemones, kurios nusikaltimų prevencijai atrodo tinkamos. Visgi nusikaltimų prevencijai būdinga neaprepiama ir įvairialypė praktikos bei tyrimų erdvė, kurioje vis dar trūksta preciziškumo ir aiškių kontūrų, todėl, turint mintyje platų ir daugiasluksnį jos objektą, vienareikšmį nusikaltimų prevencijos apibrėžimą bent jau kol kas suformuluoti yra sunku (Haverkamp, Heesen, 2013, p. 80).

Tai, kad nusikalstamo elgesio masto realybė, kurią bandoma paveikti ir prevencinėmis priemonėmis, gali būti labai skirtinga, matyti iš jo dinamikos ir skirtingų regionų palyginimo. Pavyzdžiui, nužudymų skaičius, tenkantis 100 000 gyventojų, Europos šalyse skiriasi dešimtimis kartų, Rytų Europoje, ypač – tose valstybėse, kurios buvo Tarybų Sąjungos sudėtyje, jis yra daug didesnis nei Vakarų Europoje: 2010–2011 m. Rusijoje 100 000 gyventojų teko 12 nužudymų, Estijoje, Latvijoje, Lietuvoje, Moldovoje ir Ukrainoje – 5, o Danijoje, Prancūzijoje ir Vokietijoje buvo mažiau nei 1 nužudymas 100 000 gyventojų, Jungtinėje Karalystėje – netgi tik 0,3, o visų šalių vidurkis buvo 1 nužudymas 100 000 gyventojų (Aebi, Akdenz, Barclay ir kt., 2014, p. 38). Tai tik vienas iš daugelio pavyzdžių, verčiančių ieškoti ne tik tokių didelių nusikalstamo elgesio skirtumų socialinių, ekonominių, istorinių, psichologinių ir teisinių priežasčių (plačiau žr. Čepas, Dobryninas, Valickas, 2013), bet ir kelti klausimą, ar galima ką nors pakeisti prevencinėmis priemonėmis? Be to, Lietuvoje (kaip ir daugelyje kitų Tarybų Sąjungos sudėtyje buvusių šalių) registruotų nužudymų skaičius 100 000 gyventojų per pastaruosius aštuonerius metus sumažėjo daugiau kaip du kartus (plačiau žr. Dobryninas, Kalpokas, Mickevič, 2014) – kyla natūralus klausimas, kas tokį sumažėjimą lėmė, kokios tendencijos galimos ateityje ir kokią įtaką joms galima padaryti?

Taigi lyg ir akivaizdu, kad nusikalstamo elgesio gali būti daugiau arba mažiau – lygindami nusikalstamo elgesio mastus laiko tėkmėje, taip pat įvairiose šalyse ar regionuose matome kartais netgi labai akivaizdžius pokyčius ir skirtumus. Tačiau tokio akivaizdumo trūksta, kai mėginama išskirti tam tikrą nusikalstamo elgesio struktūrą, dinamiką ir paplitimą lemiančius ar bent jiems įtaką darančius veiksnius. Dar sunkiau išskirti, kas tuos veiksnius formuoja, nustatyti, ar galima juos paveikti ir kaip tai padaryti. Visgi tai, kas pakankamai sudėtinga atrodo kriminologiniu moksliniu požiūriu, gali būti iki banalumo

supaprastinta politiniuose ir administraciniuose sprendimuose, kuriais neva ar iš tiesų siekiama užkirsti kelią nusikalstamam elgesiui. Tokias plačias problemos sprendimų supaprastinimo galimybes pirmiausia lemia du veiksniai.

Pirma, bet koks nusikalstamas elgesys yra stiprus socialinės baimės šaltinis, todėl bet kas, kas skelbiasi stojantis „į kovą“ su nusikalstamumu drakonu, gali tikėtis besąlygiškos paramos – nepriklausomai nuo to, kokia yra reali to „drakono“ grėsmė ir kiek nuoširdžios bei kokybiškos yra kovotojo pastangos jį įveikti ar bent jau gerokai aptalžyti. Nepaisant labai netvirtu kriminologinio mokslinio (epistemologinio) pagrindo (Swaaningen, 2008, p. 6–7), ant kurio gali būti statoma nusikaltimų prevencija, gyventojų rūpestis saugumu, kylančios tariamos ar tikros grėsmės ir baimės yra bet kurios visuomenės gyvenimo dalis. Tuo pačiu metu – ir politinių sprendimų objektas. Kas gi gali sau leisti politiniu lygmeniu apeiti nusikalstamo elgesio prevencijos temą, jei ji gyventojams (rinkėjams) yra svarbi, nors šių problemų sprendimas tik labai retai atitinka jų kompleksiskumą.

Antra, laikui bėgant, beveik niekas (išskyrus kelis kriminologus, valstybės kontrolės institucijas ar politinius priešininkus) nesigilina į tai, kokių rezultatų davė įgyvendintos prevencinės priemonės, ar jos buvo veiksmingos ir efektyvios. Be to, tai greitai ir vienareikšmiškai nustatyti nėra paprasta. Visgi nuo XX a. antrosios pusės garsusis R. Martinsono teiginys „*nothing works*“ (išvertus iš angl. k. *niekas neveikia*), tapęs trumpu atliktų prevencijos priemonių vertinimo apibendrinimu, paskatino *a priori* kritišką požiūrį į bet kokias nusikaltimų prevencijos priemones (Justickaja, 2011, p. 82–83). Tam, kad bent tikėtina būtų veiksmingos, jos turi atitikti daug ir įvairių kriterijų. Taigi kriminologine prasme *a priori* galima kalbėti apie visiškai neįtikinamas, mažiau ar labiau įtikinamas priemones, o pastarųjų veiksmingumo įrodymui taip pat būtinas mokslinis įvertinimas. Per beveik pusę amžiaus sukaupia kriminologinė nusikaltimų prevencijos priemonių vertinimo patirtis ir turimos kriminologinės žinios leidžia bent preliminariai nustatyti, ar politiniu lygmeniu (diskusijose, rinkimų programose ar jau priimtuose dokumentuose) siūlomi nusikalstamo elgesio prevencijos sprendimai minėtą patirtį ir turimas žinias atitinka, ar šias problemas tokiomis priemonėmis iš tiesų ketinama ir įmanoma spręsti, ar tik „spręsti“. Iš L. W. Shermano ir jo kolegų atliktų tyrimų žinoma, kad veikia ne bet kokios, nors ir gerais norais grįstos nusikalstamo elgesio prevencijos

programos ir priemonės, be to, blogos programos ir priemonės nusikalstamą elgesį netgi gali skatinti (Sherman, Gottfredson, MacKenzie ir kt., 1998).

Per atkurtosios Nepriklausomybės laikotarpį Lietuvoje buvo priimta ir įgyvendinta keliasdešimt įvairaus lygmens ir turinio nusikalstamo elgesio prevencijos programų. Jose galima rasti ir tikrų, ir tik tariamų nusikalstamo elgesio problemos sprendimų, tačiau jų vertinimas nėra šio straipsnio tikslas – juolab kad tai bent iš dalies jau buvo padaryta kolegų publikacijose (Justickaja, 2011; Kiškis, Kuodytė, 2012; Kiškis, Justickaja, Uscila, Justickis, 2014, p. 283–408; Justickaja, Aleknevičienė, Kalpokas ir kt., 2015, p. 49–104), taip pat Lietuvos teisės institute atliktuose tyrimuose². Šiame straipsnyje tik dviejų naujausių nacionalinių nusikalstamo elgesio prevencijos programų pavyzdžiu siekiama išskirti tokių programų nuostatų kokybės ir atsainumo pavyzdžius.

Žvelgiant į pastarųjų metų aktualijas, kriminologine prasme graudžiai ir apverktinai atrodo 2015 m. gegužės 7 d. Lietuvos Respublikos Seimo patvirtinta „Viešojo saugumo plėtros 2015–2025 metų programa“ – su daug nuostatų, kurios nesuderinamos su elementariomis šiuolaikinėmis kriminologinėmis žiniomis ir žinomais kriminologinių tyrimų rezultatais. Priešingas pavyzdys – dviem mėnesiais anksčiau taip pat Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu patvirtinta „Nacionalinės kovos su korupcija 2015–2025 metų programa“, ir nors jos pavadinimu vis dar kovojamos kovos prieš nusikalstamą elgesį (šiuo atveju – korupciją), tačiau jos turinys daugelyje vietų pozityviai stebina kriminologine kompetencija ir leidžia tikėtis, kad numatytų priemonių mokslinis pagrindumas gali duoti teigiamų rezultatų.

Ir blogi, ir geri pavyzdžiai įdomūs ir moksline prasme diskutuoti bei vertintini. Pirmiausia, jie parodo valdžios institucijų suvokiamą nusikalstamo elgesio ir jo prevencijos galimybių diskursą, turimą kriminologinį įdirbį ir apskritai – pagarbą kriminologinėms (mokslinėms) žinioms, gebėjimą jomis pasinaudoti. Antra, toks įvertinimas leidžia prognozuoti valdžios numatytų priemonių veiksmingumą bei efektyvumą. Gaila ir apmaudu, kai nusikaltimų prevencijos veikla tik imituojama ir lėšos – kuriant programas ir jas įgyvendinant – leidžiamos neefektyviai. Trečia, tokių programų nuostatų kriminologinio rentgeno nuotrauka gali sustiprinti ar susilpninti pasitikėjimą ne tik gerais, bet atitinkamai ir kokybiškais arba tik absurdiškais valdžią turinčiųjų

² Plačiau žr. <<http://teise.org/lt/li-veikla/tyrimai/tyrimu-archyvas/>>.

ketinimais. Visgi pirmiausia svarbu diskutuoti patiems kriminologams ir rasti kiek įmanoma bendresnę kriminologinio požiūrio ašį – tai ir bandoma padaryti šiame straipsnyje, skatinant mokslinę diskusiją.

1. NĖRA IR NEGALI BŪTI VISUOMENĖS BE NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ

Nusikalstamo elgesio esmės, reikšmės, kilmės, priežasčių, sąlygų vertinimas, o kartu ir įsivaizdavimai bei siūlymai, kaip į jį valstybei reaguoti ir (ar) užkirsti jam kelią, priklauso nuo vyraujančios ideologijos, galima sakyti – vyraujančio socialinio tikėjimo. Šiame tikėjime empirine patirtimi paremtomis kriminologijos mokslo žiniomis gali būti arba daugiau ar mažiau remiamasi kaip tam tikra objektyvumo išraiška, arba jis visiškai pasitelkiamas subjektyvaus valdžios primesto tikėjimo įgyvendinimui, t. y. toleruojamas tik tiek, kiek neprieštarauja vyraujančiai ideologijai, o visa kita – arba ignoruojama, arba draudžiama. Pavyzdžiui, tarybinėje santvarkoje buvo siekiama nusikalstamą elgesį (nusikalstamumą) visiškai išnaikinti, tai vertė daryti aukštesnis siekiamas istorinis tikslas – komunizmo sukūrimas, tokiu būdu buvo įsivaizduojama (ar bent jau taip teigė vyraujanti ideologija), kad nusikaltimų prevencija turi būti nukreipta ir į aplinkybių, sukeliančių atskirus nusikaltimus, jų rūšis, ir į konkrečių nusikalstamumo priežasčių pašalinimą (Курс советской криминологии, 1985, p. 4). Dar TSKP³ XXII suvažiavimas (1961 m.) „išskėlė tarybinei liaudžiai didžiai svarbų uždavinį – likviduoti mūsų šalyje nusikalstamumą. Skirtingai nuo kapitalistinio pasaulio, kur nusikalstamumą gimdo pačios socialinės-ekonominės sąlygos, Tarybų Sąjungoje yra visos galimybės nusikalstamumui išrauti su šaknimis <...>“ (Klimka, 1964, p. 3).

Tuo tarpu po Antrojo pasaulinio karo savarankiškai ir be primestinės ideologijos besiplėtojusi kriminologija Vakarų Europos šalyse labiau atspindėjo nusikalstamo elgesio kaip natūralaus ir neišvengiamo reiškinio suvokimą. Jį taikliai apibūdina trijų sociologinės kriminologijos pradininkų citatos. Pirmiausia Adolphe'o Quetelet (1796–1874), kuris teigė, kad „visuomenė turi savyje visų įvyksiančių nusikaltimų užuomazgą, nes joje glūdi jų atsiradimą lemiančios sąlygos; ji, galima sakyti, paruošia nusikaltimą, o nusikaltėlis tėra įrankis (cituota pagal Кудрявцев, Эминов, 2006, p. 47). Taip pat Gabrieliaus

³ Tarybų Sąjungos komunistų partija.

Tardeò (1843–1904), pastebėjusio, kad „jeigu nusikalstamumo medis kada nors iš mūsų visuomenės galėtų būti išrautas su visomis šaknimis ir šaknelėmis, tai vietoj jo liktų didžiulė praraja“ (cituota pagal Кудрявцев, Эминов, 2006, p. 52). Ir, žinoma, Emilio Durkheimo (1858–1917), teigusio, kad „nusikaltimas būtinas, jis susijęs su pagrindinėmis bet kurio socialinio gyvenimo sąlygomis ir jau vien todėl naudingas, kad sąlygos, su kuriomis jis susijęs, savo ruožtu būtinos normaliai moralės ir teisės evoliucijai“ (Durkheim, 2001, p. 82). Pasak jo, visuomenei reikia deviacijų, nes jos atlieka dvi svarbias funkcijas: pirmiausia, adaptyviąją funkciją – visuomenei pateikia naujų idėjų bei iššūkių, jos tampa naujinimo jėga ir sužadina kaitą; antra, deviacijos skatina palaikyti ribą, skiriančią „gerą“ ir „blogą“ elgseną visuomenėje – įvykęs nusikaltimas gali sukelti kolektyvinį atsaką, kuris sustiprintų grupės solidarumą ir išgrynintų socialines normas (Giddens, 2005, p. 201). Šiais moksliniais žvilgsniais visuomenė ir nusikalstamas elgesys joje vertinami makrolygmeniu, žvelgiama į visuomenę ir į nusikalstamą elgesį kaip į visumą, o ne į pavienius nusikaltimus (plačiau žr. Dobryninas, Sakalauskas, Žilinskienė, 2008, p. 28–34). Tai, kad negali būti visuomenės be nusikalstamo elgesio, kad pati visuomenė jį sukuria esamomis sąlygomis ir normų konstravimu (Гилинский, 2011), kad nusikalstamas elgesys svarbus visuomenės solidarumui ir raidai, kad iš jo gyvenanti nusikaltimų kontrolės pramonė (Christie, 1999) ne tik užtikrina nuolatinę „produkciją“, bet netgi nėra suinteresuota jo „išnykimu“, yra svarbi kertinė įžvalga, kardinaliai prieštaraujanti buvusiai tarybinei ideologijai (Сморгунова, 2005). Tokias įžvalgas tarybinė kriminologija laikė kapitalistinės sistemos akligatviu, nurodė jas esant klaidingas, nemokslines ir propagandines, nesugebančias tinkamai įvertinti klasinės ir istoriškai kintančios (komunizme neva išnyksiančio) nusikalstamumo esmės (Кузнецова, 1974, p. 26–36).

Tačiau tokia takoskyra matyti ne vien tik tarp buvusios tarybinės ir Vakarų Europos kriminologijos. Analizuodamas kriminologijos ir istorinių laikmečių tarpusavio santykių peripetijas Rene van Swaaningenas išvelgia jų daug daugiau. Pavyzdžiui, ryškiają takoskyrą 1930-aisiais tarp Didžiosios Britanijos ir kontinentinės Europos, kurioje „kriminologija buvo užsikrėtusi ideologija, skelbiančia apie nusikaltimams linkusias žemesnes rases ir šiaurės rasės pranašumą. Tai aiškiausias pavyzdys, kaip kartais bauginančiai nuodugniai nekritiškai kriminologai nuseka paskui socialinius ir politinius įvykius“ (Swaaningen, 2008, p. 7). Arba, pavyzdžiui, išskirtinė padėtis po-

kario Ispanijoje, kurioje per beveik keturiasdešimt Franko diktatūros metų (1939–1975) socialiniai mokslai buvo uždrausti, „todėl vargu ar buvo įmanoma sukurti kriminologiją remiantis (empirinių) socialinių mokslų tradicija“ (Swaaningen, 2008, p. 8). Dar vienas pavyzdys – Jungtinės Amerikos Valstijos (toliau – JAV), kur kriminologų ir kriminologinių tyrimų apstu, jų nevaržo jokia tiesmuka politinė ideologija, tačiau jie faktiškai neturi jokios reikšmingesnės įtakos nusikaltimų prevencijos ir kontrolės sistemai – netgi tokiais kriminologijoje vienareikšmiais klausimais kaip mirties bausmė ar itin dažnas ir ilgas įkalinimas. Kriminologija ten, nors ir labai įvairialypė, yra už teisės mokslo ribų (Kaiser, 1996, p. 71). Tradiciškai JAV visuomenė ir politikai yra abejingi nusikaltėlių interesams, todėl tai yra šalis, turinti didžiausią kalinių skaičių pasaulyje (Tonry, 2014, p. 25). Tai yra vienas iš pavyzdžių, kai šalies istorija, politika, mentalitetas, teisinė sistema, baudimo kultūra ir tradicija yra atspari empirinei kriminologinei realybei. Visiškai priešinga padėtis yra Nyderlanduose, Vokietijoje ar Skandinavijos šalyse, kur kriminologinių tyrimų rezultatais remiamasi priimant ne tik politinius, bet ir teisminius sprendimus (Christie, 1999; Sakalauskas, 2008; Swaaningen, 2008; Dünkel, Lappi-Sepällä, Morgenstern, van Zyl Smit, 2010).

Galima paminėti ir dar vieną šiuolaikinį pavyzdį, neretai apribojantį realias kriminologijos galimybes daryti įtaką nusikaltimų kontrolei ir prevencijai. Tai – kriminologinių tyrimų finansavimo ypatumai, nuo kurių priklauso ar gali priklausyti ir jų rezultatai. Apie tai rašo ir Rene van Swaaningenas, pastebėdamas, kad „galime išgirsti (dažniausiai „koridoriuose“) daugybę kriminologų tyrėjų nusiskundimų, kad institucijos, užsakančios tyrimus, linkusios rinktis tuos tyrimų institutus, iš kurių galima tikėtis tokių tyrimo išvadų, kokias valdžios institucijos norėtų išgirsti, valdžios institucijos neskelbia joms nepatinkančių tyrimų išvadų iki tol, kol jos tampa politiškai nekenksmingomis, atskiras tyrimų dalis pripažįsta „konfidencialiomis“, stengiasi daryti įtaką tyrimo duomenų ar išvadų formulavimui, platina klaidinančius pranešimus spaudai, kuriuose „nemalonūs“ tyrimo duomenys nublukinami arba neutralizuojami, arba tiesiog grasina su tokia situacija nesutinkantiems tyrėjams, kad jie nebegaus užsakymų tyrimams. Daug politikos tyrimų yra paskelbta tik ataskaitose, kurios neprieinamos kitiems mokslininkams. <...> Nepageidaujami tyrimo rezultatai yra užblokuojami ar neutralizuojami atiduodant sutartis tiems tyrėjams, kurie linkę atkartoti „savo šeimnininko balsą“, subtiliai ir ne

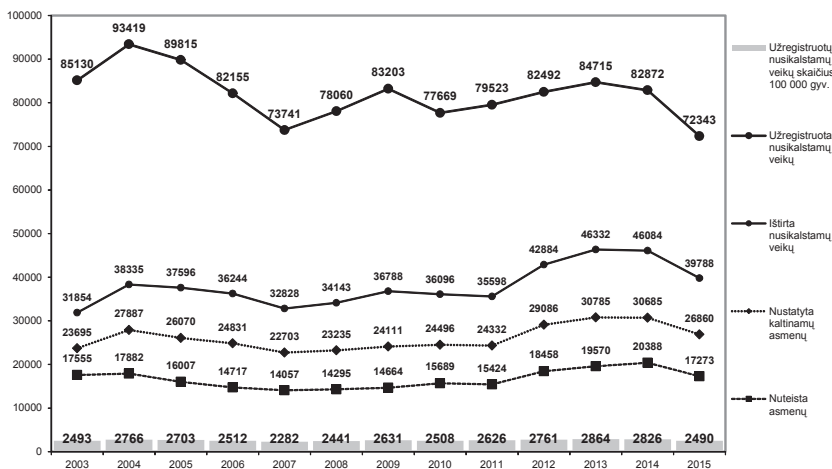
taip subtiliai grasinant tyrėjams finansiškai, diskredituojant kai kuriuos tyrimo projektus arba tyrėjus arba „perfrazuojant“ kai kurias tyrimų dalis ar išvadas, kurios meta iššūkį dominuojančiam politiniam požiūriui“ (Swaaningen, 2008, p. 18). Toliau jis teigia, kad „norint mesti iššūkį šios kontrolės kultūros diktai, būtina, kad egzistuotų kritinis skaičius mokslininkų ir praktikų, kurie galėtų paremti paslėptą nepasitenkinimą dabartine teisėtvarkos politika svariais argumentais ir darbine praktika. Atrodo, gera, reflektuojanti kriminologijos studijų programa plačiai atvertomis durimis kitiems socialiniams mokslams yra *conditio sine qua non*“ (Swaaningen, 2008, p. 18–19). Žymus rusų kritinis kriminologas J. I. Gilinskis, reflektuodamas buvusią tarybinę praeitį ir dabartinę realybę Rusijoje, pastebi, kad kriminologija yra „nemalonus“ mokslas valdžiai ir politikams, nes „bando atskleisti esamos ekonominės, socialinės, politinės sistemos trūkumus, sukeliančius tokius padarinius kaip nusikalstamumas ir su juo susijusį girtuokliavimą, narkomaniją, korupciją, terorizmą, paauglių delinkvenciją ir pan.“ (Гилинский, 2014, p. 13).

Taigi kriminologinis vertinimas gali būti įspraustas į griežtus ideologinius ar finansinius rėmus, kuriuose visiškai nelieta objektyvumo ir laisvos minties. Po šių įvadinių minčių galima pažvelgti į kertines dviejų nusikalstamo elgesio prevencijai Lietuvoje skirtų programų nuostatas, kurios atspindi tam tikrą kriminologinį suvokimą ir požiūrį. Prieš tai dar kartą galima atkreipti dėmesį į tai, kad Lietuvoje, ypač – baudžiamosios justicijos praktikų retorikoje, vis dar per dažnai galima girdėti buvusio tarybinio požiūrio į nusikalstamą elgesį skambesį ir matyti vis dar gilų buvusios ideologijos įspaudą, kurio blukimas visada džiugina, nes yra neperspektyvus ir trukdo ieškoti laisva moksline mintimi paremtų nusikaltimų prevencijos galimybių.

2015 m. gegužės 7 d. Lietuvos Respublikos Seimo patvirtinta „Viešojo saugumo plėtros 2015–2025 metų programa“ (toliau – Viešojo saugumo plėtros programa arba Programa) pakeitė daugiau kaip 12 metų įgyvendintą Nacionalinę nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programą⁴. Viešojo saugumo plėtros programos 41 punkte suformuluotas strateginis tikslas – siekti, kad Lietuva

⁴ Viešojo saugumo plėtros programos 4 punkte teigiama, kad programa tęsiamas Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos, nuostatų, kurios išliko aktualios ir svarbios esant dabartinei situacijai, įgyvendinimas, tačiau formaliai Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas, patvirtinęs šią programą, nebegalioja ir toks teiginys tėra deklaratyvus, nes nėra aišku, kurios gi nuostatos išliko „aktualios ir svarbios“.

taptų saugesne valstybe, gebančia veiksmingai apsaugoti pagrindines žmogaus teises bei laisves ir užtikrinti viešąjį saugumą, o 42 punkte – pirmasis tikslas – sukurti gyvenamąją aplinką, saugią nuo nusikalstamų veikų. Tokie tikslai formuoja iliuziją, kad įmanoma sukurti visuomenę be nusikalstamų veikų – tokią, kurioje visi bus saugūs. Sunku pasakyti, kuo remiantis suformuluoti šie tikslai – to reikėtų klausti minėtų nuostatų autorių, – tačiau formuojamas požiūris labai primena jau minėtą tarybinę nusikalstamų prevencijos ideologiją, besiplėtojusią visiškai kitame politiniame, socialiniame ir teisiniame kontekste. 1 pav. pavaizduoti pagrindiniai Lietuvoje registruoto nusikalstamo elgesio rodikliai per pastaruosius 13 metų.

1 PAV. Pagrindiniai registruoto nusikalstamo elgesio rodikliai Lietuvoje 2003–2015 m.⁵

Per šį laikotarpį kasmet buvo registruojama maždaug 80 tūkst. nusikalstamų veikų, o jų išskirtinius svyravimus lėmė teisinės reformos (ypač – 2004 m., 2012 m. ir 2015 m.), įvairūs socialiniai bei ekonominiai pokyčiai (apie tai plačiau Sakalauskas, 2016), tačiau tik tarybinė ideologija (kai absoliutūs nusikalstamumo skaičiai netgi nebuvo viešai skelbiami) leido sau skelbti, kad kada

⁵ Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos ir Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenys.

nors visi bus saugūs ir niekas nebesielgs nusikalstamai. To niekada nebus – galima sakyti, kad Lietuvos visuomenė savo istorinėmis, kultūrinėmis, socialinėmis, ekonominėmis, politinėmis ir teisinėmis sąlygomis sukuria maždaug 80 tūkst. registruotų nusikalstamų veikų – šį skaičių gerokai sumažinti galima tik drastiškai dekriminalizavus dažniausiai registruojamus nusikaltimus arba klastojant statistiką. Be to, reikėtų atkreipti dėmesį ir į tai, kad santykiniai registruoto nusikalstamo elgesio skaičiai Lietuvoje (maždaug 2 600 registruotų nusikalstamų veikų 100 000 gyventojų) vis dar⁶ yra labai maži, palyginus su Vakarų Europos šalimis, įvairūs tyrimai rodo didelį latentįškumą (plačiau žr. Sakalauskas, Dobrynina, Justickaja ir kt., 2011) – taigi didelį potencialą didesniems registruoto nusikalstamo elgesio skaičiams.

Viešojo saugumo plėtros programoje nustatyti siekiai dešimčiai metų Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu patvirtintame dokumente sukelia mažiau – dvi problemas:

- a) suformuluotų tikslų pasiekti neįmanoma⁷, todėl neįmanoma ir nustatyti, kiek veiksmingos buvo numatytos ir įgyvendintos priemonės šių tikslų siekiant;
- b) pernelyg platus užmojis formuluojamais tikslais leidžia abejoti ir visos programos kokybe, verčia klausti, ko gi ja iš tiesų yra siekiama, kam skirtos, ką turėtų ir ką gali pakeisti programoje numatytos priemonės?

Be to, Programoje teigiama, kad „vienas svarbiausių viešojo saugumo būklės vertinimo kriterijų yra subjektyvus gyventojų saugumo jausmo suvokimas“ (12 punktas), o „nusikalstamos veikos – vieni svarbiausių gyventojų nesaugumo veiksnių, galinčių padaryti tiesioginę žalą jų gyvybei, sveikatai ir turtui“ (13 punktas). Kriminologijoje seniai žinoma, kad subjektyvus gyventojų saugumo jausmas neturi nieko bendra su realia viešojo saugumo būkle bei jos poky-

⁶ „Vis dar“, nes lyginant su Vakarų Europos valstybėmis tikėtina, kad didėjant pasitikėjimui teisės sauga ir augant ekonomikai registruoto nusikalstamo elgesio mastai taip pat turėtų didėti.

⁷ Čia aptariamas tik nuostatų turinys, nėra vertinami išskirtinai vadybos dalykai, principai, taisyklės. Pavyzdžiui, vadyboje žinoma, kad tikslas turi būti pamatuojamas, tikslas negali būti tiesiog „siekti“ (kaip tai suformuluota strateginiame programos tikslu), o tai, kas turi būti pasiekta – tam tikras rezultatas. Be to, dauguma programos uždavinių, formuluojami kaip „tobulinti“, „plėsti“, „plėtoti“, „stiprinti“, „užtikrinti“, „skatinti“, „ugdyti“, „didinti“, „vykdyti“, „organizuoti“, „optimizuoti“, „mažinti“, „gerinti“ ir pan., yra per daug abstraktūs.

čiais (Dobryninas, 2001; Dobryninas, Gaidys, 2004; Kury, Shea, 2011). Žinoma ir tai, kad gyventojai saugumą artimoje ir tolimoje (mieste, šalyje, regione) aplinkoje vertina kardinaliai priešingai, nei yra reali grėsmė – tai rodo ir „Eurobarometro“ apklausų rezultatai (Eurobarometras, 2015, p. 1), kurie Viešojo saugumo plėtros programoje taip pat cituojami, bet be reikiamo konteksto. Iš kriminologinių tyrimų žinoma ir tai, kad gyventojų nesaugumo jausmui ir baimėms didžiausią įtaką daro žiniasklaida (Dobrynina, 2008), įvairios (net ir toli nutinkančios) nelaimės ir katastrofos, taip pat asmeniniai socialiniai ir psichologiniai sunkumai ir pan., o ne realios nusikalstamos veikos ar jų dinamika. Be to, atsakymai į vieną iš to paties „Eurobarometro“ klausimų – kokią įtaką šie dalykai turi Jūsų asmeniniam saugumo jausmui? – sukelia dar daugiau abejonių dėl gyventojų išsakytų nuomonių. Pavyzdžiui, Lietuvoje net 23 proc. gyventojų teigė, kad pagarba pagrindinėms teisėms ir laisvėms bei diskriminacijos nebuvimas turi neigiamą (!) įtaką jų asmeninio saugumo jausmui. Kyla klausimas, ką jie tuo nori pasakyti ir kaip tai reikėtų vertinti? Minėti pavyzdžiai rodo, kad realaus viešojo saugumo vertinimas prisirišant prie subjektyvaus gyventojų saugumo jausmo kaip vieno iš „svarbiausių kriterijų“ yra labai trumparegiškas.

Šiuo požiūriu visiškai kitaip atrodo 2015 m. kovo 10 d. Lietuvos Respublikos Seimo patvirtinta „Nacionalinė kovos su korupcija 2015–2025 metų programa“ (toliau – Kovos su korupcija programa arba Programa), kuri taip pat (bet ne vien tik deklaratyviai, o iš tiesų) tęsia prieš 13 metų priimtos „Nacionalinės kovos su korupcija programos“, kurios nauja redakcija buvo priimta 2011 m., nuostatų įgyvendinimą. Programoje įvertinami ankstesnės programos įgyvendinimo rezultatai, apžvelgiama, kas jau yra padaryta ir pasiekta – jau vien toks nuoseklumas ir tęstinumas sukelia daugiau pasitikėjimo naujosios programos nuostatomis ir jų reikalingumu.

Kovos⁸ su korupcija programos tikslas – „užtikrinti ilgalaikę, veiksmingą ir kryptingą korupcijos prevencijos ir kontrolės sistemą Lietuvos Respubliko-

⁸ „Kovos“ su bet koku nusikalstamu elgesiu metafora neatitinka šiuolaikinės nusikaltimų kontrolės ir prevencijos minties esmės, nors ji ir yra vartojama ne vien tik lietuvių, bet ir kitomis kalbomis (angl. *crime fighting*, vok. *Kriminalitätsbekämpfung*, rus. *борьба с преступностью*). Tačiau ši sąvoka labai retai vartojama moksliniame kriminologiniame kontekste, taip pat strateginiuose dokumentuose. Tarybinė ir bet kokia kita totalitarinė sistema ją linko ir tebelinksta vartoti daug dažniau, tokiu būdu demonstruojamas

je 2015–2025 metais“ (1 punktas), strateginis tikslas – „sumažinti korupcijos mastą, padidinti skaidrumą, atvirumą viešajame ir privačiame sektoriuose, pasiekti, kad <...>“ (25 punktas) – toliau nurodant konkrečius planuojamus pasiekti rodiklius. Programa „orientuota į korupcijos sąlygų ir rizikų mažinimą ir šalinimą, taip pat korupcijos rizikų valdymą ir atsakomybės už korupcinio pobūdžio teisės pažeidimus įgyvendinimą“ (2 punktas)⁹. Formuluojuojant Programos uždavinius yra daugiau konkretumo nei Viešojo saugumo plėtros programoje, jų formuluotės siejamos su pokyčiais konkrečiose srityse ir sektoriuose. Programos pabaigoje pateikiama lentelė su konkrečiais Programos vertinimo kriterijais ir jų reikšmėmis, kurios, nepaisant santykinai ilgo įgyvendinimo laikotarpio – 10 metų – numatomos pakankamai realistiškai, nefantazuojant, kad padėtis korupcijos srityje turėtų pasikeisti iš esmės ar korupcija iš viso „išnaikinta“.

Apibendrinant bendrą idėjinį abiejų programų kontekstą, galima matyti didelius formaliai apibrėžtų ketinimų (deklaratyvumas vs. realumas), struktūros (eklektiškumas vs. struktūriškumas), konteksto (atsietumas vs. reflektyvumas), problemos suvokimo (chaotiškumas vs. kompleksiskumas), pasiekimų

ryžtas, energingumas, principinis dualizmas tarp „mūsų“ ir „jų“, vienareikšmė pozicija, griežti „ginklai“ ir t. t. Lietuvoje pastarąjį dešimtmetį ši sąvoka strateginiuose dokumentuose vartojama vis rečiau, faktiškai tik „kovos su terorizmu“ ir, kad ir kaip būtų keista, „kovos su korupcija“ kontekste. Keista todėl, kad korupcija yra vidinė valstybės problema, nusistovėjusių ir plėtojamų santykių, kultūros, tradicijos, įpročių padariny, prieš ją „kovoti“ tikrai nereikia (kaip ir su savo šešėliu, apie tai žr. šio straipsnio III skyrių), reikia kurti prielaidas ir sąlygas, kad jos būtų kiek įmanoma mažiau. Be to, bendrai žiūrėti atsargiai ir kritiškai į bet kokias valdžios pastangas „kovoti su nusikalstamumu“, kaip pastebi A. Dobryninas, verčia tai, kad dažniausiai šios pastangos tarnauja ne visuomenės, bet nedidelio jos segmento interesams (Dobryninas, 2007, p. 7).

⁹ Visgi galima paminėti ir su šia nuostata susijusį vieną iš šios Programos trūkumų. Numatytas antrasis Programos tikslas – užtikrinti atsakomybės neišvengiamumo principo taikymą. Nors „atsakomybės neišvengiamumo principas“ neretai minimas ne tik baudžiamojoje teisinėje polemikoje Lietuvoje, bet ir teismų sprendimuose, jis neturi jokio mokslinio, konstitucinio, juo labiau – kriminologinio pagrindo, galima kalbėti nebent apie „atsakomybės neišvengiamumo principo iliuziją“. Šio klausimo analizė nėra šio straipsnio tikslas, tačiau tokio „principo“ ištakų reikėtų ieškoti tarybinės teisės teorijoje (kur jis puikiai tiko), nes tokio „principo“ nėra tekę matyti Vakarų teisės mokslininkų ar teismų sprendimų retorikoje. Kriminologine prasme akivaizdu, kad nėra realu ir įmanoma pasiekti, jog bent didžioji dalis nusikalstančių asmenų būtų patraukti atsakomybėn. Teisine prasme taip pat akivaizdu, kad įvairios aplinkybės sudaro pateisinamas prielaidas (ir) atsakomybės netaikymui.

vertinimo (abstraktumas vs. konkretumas) ir kitus skirtumus. Žinoma, kad nei viena, nei kita programa nėra vien tik gera ar vien tik bloga, tačiau jų kokybės skirtumai analizuojamu požiūriu akivaizdūs.

2. REGISTRUOTA IR LATENTINĖ NUSIKALSTAMO ELGESIO REALYBĖ

Tarp latentinių kriminalinių atvejų ir registruotų nusikalstamų veikų apimčių yra didelis skirtumas ir jų tendencijos gali nesutapti – tai yra vadovėlinis teiginys, kurio šiuolaikinėje kriminologijoje jau niekam įrodinėti nebereikia (Bluvšteinas, 1995; Kuklianskis, Kukliansky, 1995; Sakalauskas, 2007; Sakalauskas, Dobrynina, Justickaja ir kt., 2011, p. 45–61; Kiškis, 2012; Kiškis, Justickaja, Uscila, Justickis, 2014, p. 12–282). Visgi ši įžvalga dar yra labai svetima Lietuvos teisėsaugos institucijoms, šiuo požiūriu kardinaliai skiriasi ir abi analizuojamos nusikaltimų prevencijos programos.

Viešojo saugumo plėtros programoje pateikiama daug registruoto nusikalstamo elgesio skaičių. Paradoksalu, bet netgi minint smurto artimoje aplinkoje latentškumo problemą, ji neva iliustruojama policijoje registruotų pranešimų skaičiumi (14 punktas) – taigi tuo, kas yra registruota, o ne latentiška. Kriminologijoje žinoma, kad registruotos nusikalstamos veikos tėra teisėsaugos institucijų veiklos apimties rodiklis, jis mažai turi ką bendra su realia nusikalstamo elgesio būkle, struktūra ir dinamika, o pastaroji gali būti visiškai priešinga. Žinoma ir tai, kad registruoto nusikalstamo elgesio rodikliai labiausiai priklauso nuo teisėsaugos institucijų veiklos kokybės, intensyvumo, pasitikėjimo jomis – kuo jo daugiau, tuo registruoto nusikalstamo elgesio rodikliai turi būti didesni. Nepaisant to, Viešojo saugumo plėtros programoje vertinant anksčiau minėtos Nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos įgyvendinimą nuo 2003 m. džiaugiamasi, kad „buvo stabilizuotas nusikalstamų veikų skaičiaus augimo tempas“ (16.1 punktas), turint mintyje tik registruotas nusikalstamas veikas. Toks „stabilizavimas“ kriminologiniu požiūriu pirmiausia galėtų būti suvokiamas kaip tiesioginė įtaka nusikalstamų veikų registravimo procesui. Be to, čia pateikiami tik absoliutūs skaičiai, nors prieš tai Programos 13 punkte ir atkreipiamas dėmesys į didelį gyventojų skaičiaus Lietuvoje sumažėjimą. Todėl, siekiant objektyvumo, Programoje vertinti reikėtų tik santykinius, o ne absoliučius skaičius (žr. 1 pav.), be to – atsižvelgti į Lietuvos

Respublikos baudžiamojo kodekso pakeitimus, pasitikėjimo teisėsauga pokyčius, socialinės ir ekonominės raidos tendencijas ir t. t. – netgi tuomet tai bus apie realų nusikalstamo elgesio paplitimą mažai ką pasakantys skaičiai. Tai yra didelis minėtos Programos trūkumas, nes be kokybiško esamos saugumo padėties įvertinimo sunku tikėtis kokybiškų priemonių šiam saugumui didinti. Visgi per visą prevencinių programų kūrimo istoriją turbūt pats absurdiškiausias ir visišką nekompetenciją atspindintis teiginys yra Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. gruodžio 1 d. patvirtintoje Nacionalinės jaunimo politikos 2011–2019 metų plėtros programoje, kurioje vienas iš vertinimo kriterijų ir jų reikšmių numatyta: „jaunimo (14–29 metų), įtariamo (kaltinamo) padarius nusikalstamą veiką, skaičius: dabartinė reikšmė (2009 metais) – 29 tūkst., siektina reikšmė (2019 metais) – 10 tūkstančių“ (12.4 punktą). Bent kažkiek nusikalstamo elgesio statistiką žinantiesiems turėtų kristi į akis tai, kad Lietuvoje niekada bendras nusikalstamų veikų padarymu įtariamų (kaltinamų) asmenų skaičius nėra buvęs didesnis nei 30,8 tūkst. (žr. 1 pav.), jaunų žmonių atitinkamai yra daug mažiau¹⁰. Be to, šalyje mažėjant jaunų žmonių skaičiui atitinkamai mažėja ir įtariamų (kaltinamų) asmenų skaičius, todėl būtina pasirinkti bent jau santykinį skaičių rodiklį¹¹. Jaunų žmonių nusikalstamas elgesys yra vienas latentiškiausių (Justickaja, Kalpokas, Ūselė, 2008; Sakalauskas, 2013; Justickaja, Aleknevičienė, Kalpokas ir kt., 2015), taip pat būtina prisiminti ir tai, kad įtariamo (kaltinamo) asmens amžių galima nustatyti tik tuomet, kai nusikalstama veika yra iširta, o jų iširtumas priklauso nuo teisėsaugos pajėgumų ir tyrimo intensyvumo, o bendras registruotų nusikalstamų veikų skaičius priklauso ir nuo baudžiamojo persekiojimo intensyvumo, nusikalstamų veikų kriminalizavimo ir dekriminalizavimo, įvairių socialinių, ekonominių, politinių ir kitų aplinkybių. Taigi tai yra tik vienas iš pavyzdžių, kai pasirinktas nusikalstamų veikų prevencijos veiksmingumo kriterijus ir jo reikšmė yra visiškai netinkama.

Šiuo požiūriu visiškai priešinga yra Kovos su korupcija programoje atlikta korupcijos paplitimo ir dinamikos analizė, kur teigiama, kad „korupcijai įvertinti pasitelkiami sociologiniai ir ekspertiniai vertinimo būdai ir tyrimai

¹⁰ 2009 m. jų iš tiesų buvo 14 056. Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos duomenys.

¹¹ 2015 m. įtariamų (kaltinamų) nusikalstamų veikų padarymu 14–29 m. asmenų buvo užregistruota 11 781.

ne visada atskleidžia ją visais įmanomais aspektais, nes korupcija yra latentinis reiškiny. Todėl vertinant korupciją tikslinga remtis įvairių tyrimų visuma ir faktiniais duomenimis apie padarytus korupcinio pobūdžio teisės pažeidimus¹² (9 punktas). Šioje Programoje registruotos korupcijos skaičiai netgi nėra minimi (!). Kadangi korupcijos srityje atliekama santykinai daug realios padėties tyrimų, galima palyginti jų rezultatus su registruotos korupcijos dinamika, pateikti pavyzdžius, kurie gerai iliustruoja bet kokio registruoto ir latentinio nusikalstamo elgesio paplitimo bei dinamikos skirtumus. 2 pav. pavaizduoti trys korupcijos rodikliai – registruotos korupcijos (pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 225–228 straipsnius)¹² atvejai, korupcijos suvokimo indeksas¹³ ir asmenų, per praėjusius metus prisipažinusių davus kyšį, procentas¹⁴.

2 pav. matyti, kad registruotos korupcijos skaičiai staigiai didėja ar mažėja – jie pirmiausia priklauso nuo baudžiamojo persekiojimo intensyvumo ir korupcijai skelbiamų „karų“ ar „mūšių“¹⁵. Nepaisant registruotos korupcijos atvejų padaugėjimo nuo 2004 m. iki 2014 m. beveik 4 kartus, korupcijos suvokimo indeksas pagerėjo nuo 46 iki 58 (maksimalus skaičius – 100, kai valstybė laikoma visiškai nekorumpuota, taigi šio skaičiaus didėjimas vertintintas kaip pozityvi tendencija), o asmenų, prisipažinusių davusių kyšį per šį laikotarpį, sumažėjo nuo 32 proc. iki 24 proc., nors 2011 m. šis skaičius buvo dar mažesnis – 22 proc. (pozityvi tendencija yra šio skaičiaus mažėjimas), o tais metais korupcijos suvokimo indeksas buvo blogesnis. Taigi 2 pav. pirmiausia matyti didelis registruotos korupcijos ir realios korupcijos skirtumas. 24 proc. suaugusių Lietuvos gyventojų sudaro maždaug 0,5 mln. – tiek asmenų teigia davę kyšį, palyginus su 1,5 tūkst. registruotos korupcijos atvejų. Be to, matyti, kad realios korupcijos

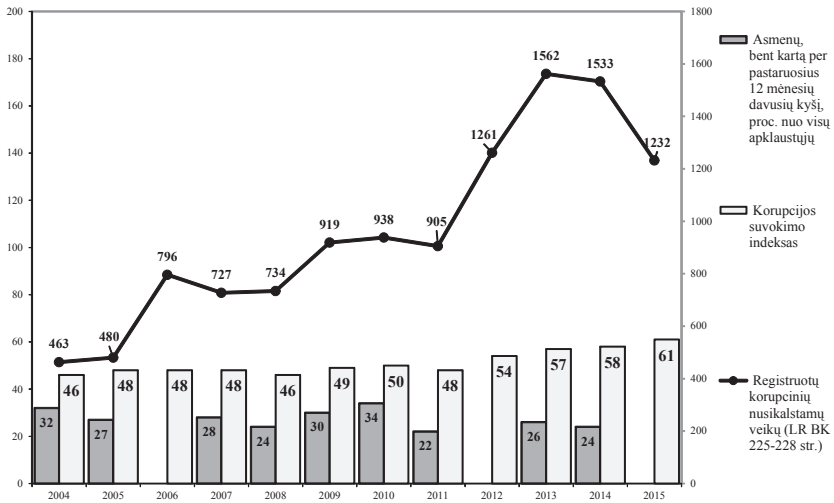
¹² T. y. kyšininkavimas, prekyba poveikiu, papirkimas ir piktnaudžiavimas. Prie korupcinių gali būti priskirtos ir kitos nusikalstamos veikos (sukčiavimas, dokumentų klastojimas ir pan.), tačiau minimi nusikaltimai sudaro pagrindinę korupcijos ašį (plačiau žr. Sakalauskas, Dobrynina, Justickaja, 2011, p. 141–152).

¹³ Jį kasmet nustato „Transparency International“ pagal atliktų tyrimų rezultatus.

¹⁴ Jis nustatomas atliekant „Lietuvos korupcijos žemėlapiu“ ir pasaulinio korupcijos barometro tyrimus.

¹⁵ Pažymėtina ir tai, kad nuteisiama tik maždaug pusė tiek asmenų, didžioji dalis – už smulkų papirkimą, dažniausiai – už policijos pareigūnų papirkimą. Bendrai būtent už papirkimą nuteistų asmenų skaičius sudaro maždaug 80 proc. visų už korupcinius nusikaltimus nuteistų asmenų.

(prisipažinusių gyventojų) ir iš šalies vertinamos korupcijos (suvokimo indeksas) tendencijos taip pat gali nesutapti. Todėl norint įvertinti realų korupcijos (ar bendrai nusikalstamo elgesio) paplitimą bei tendencijas, būtina remtis kiek įmanoma platesniu tyrimų spektru bei jų rezultatais, tarp kurių kriminalinė statistika yra tik vienas ir nereikšmingas rodiklis. Savaiame suprantama, kad tokiomis kompleksiniais tyrimais būtina remtis ir siekiant įvertinti galimą nusikaltimų prevencijos programose numatytų priemonių veiksmingumą.

2 PAV. Pagrindiniai korupcijos rodikliai Lietuvoje 2004–2015 m. (registruota korupcija, kyšininkavimo patirtis ir korupcijos suvokimo indeksas)¹⁶

Kovos su korupcija programa išsiskiria ir tuo, kad joje korektiškai analizuojami duomenys, jų reikšmė, nurodomi šaltiniai ir tyrimus atlikusios institucijos, to pasigendama Viešojo saugumo plėtros programoje.

¹⁶ Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, Specialiųjų tyrimų tarnybos (toliau – STT) ir „Transparency International“ Lietuvos skyriaus duomenys. Kyšininkavimo patirties rodikliai 2004 m. ir 2013 m. paimti iš STT apibendrinimų, kitų metų – iš „Transparency International“ (juose 2005 m. ir 2007 m. pateikiami 1 proc. didesni rodikliai, kitų metų – sutampa). Šios apklausos būdavo atliekamos ne kiekvienais metais, todėl ties kai kuriais metais duomenų nėra.

3. NUSIKALTĖLIS KAIP „SVETIMAS“ ATEIVIS IR KAIP SAVAS ŠEŠĖLIS

Jau minėtas socialinis tikėjimas kartu su kriminologiniu (ne)žinojimu sukuria įvairiose teisinėse nuostatose esantį tiesioginį arba užkulisiuose slypintį nusikaltėlio įvaizdį, kuris tuo pačiu „pakužda“ prevencinių ir (arba) represinių poveikio jam priemonių arsenalą. Todėl šis apriorinis įvertinimas yra labai svarbus – nuo to, koks bus sukonstruotas nusikalstamo elgesio kontekstas ir nusikaltėlio „portretas“, galima sakyti – prevencijos ir kontrolės strategijos pamatas, priklausys ir visas statinys.

„Komunizmą statančioje visuomenėje neturi būti vietos teisės pažeidimams ir nusikalstamumui. Bet, kol pasitaiko nusikalstamumo pasireiškimų, reikia taikyti griežtas bausmės priemones asmenims, darantiems pavojingus visuomenei nusikaltimus“ – buvo pasakyta TSKP programoje (Klimka, 1964, p. 3). (Vis dar) nusikalstantys asmenys buvo laikomi individualiais, kurių asmenybės bruožus ir nuostatas neva galima ir reikia pakeisti. „Pataisymo“ procesas buvo skiriamas nuo „auklėjimo“, kurio prirėkdavo norint iš esmės pakeisti žmogaus asmenybę ir jo sąmonę: „Pataisyti nuteistąjį – reiškia išvaduoti jį nuo žalingų praeities atgyvenų, įskiepyti jam pagarbą socialistinei teisėtovai ir įtikinti jį, jog būtina nebedaryti nusikaltimų ir kitokių pažaidų. Perauklėjimas reiškia gilesnį nuteistojo sąmonės pakeitimą. Čia kalbama apie tai, kad vykdamas paskirtą bausmę, buvęs nusikaltėlis pasidarytų tikru tarybinu žmogumi, sąmoningu ir aktyviu socialistinės visuomenės nariu, kurio elgesį apspręstų ne baudžiamųjų įstatymų baimė, o paties įsitikinimai, aukšti komunistinės moralės principai“ (Klimka, Arpanavičius, Misiūnas, 1972, p. 295). Būtent todėl tarybinė kriminologija daug dėmesio skyrė „nusikaltėlio asmenybei“, nes pagal vyravusią ideologiją ten ir tik ten reikėjo ir buvo galima ieškoti nusikalstamo elgesio „priežasčių“ (Гилинский, 2014, p. 185 ir kt.).

Nors tam tikras buvusios sistemos mokslinis žargonas akivaizdžiai „rėžia akį“ ir nesuderinamas su dabartine politine ir teisine Lietuvos realybe (socialinė teisėtovka, tarybinis žmogus, socialistinės visuomenės narys, komunistinės moralės principai), giliai įsišaknijusi kultūra, tradicija ir suvokimas netrukdo išbraukus tam tikrus žodžius toliau remtis šio apibrėžimo esme. Pirmiausia – nuostata, kad nusikaltėlis yra kažkoks kitoks, savaime pavojingas visuomenei, nepritapęs, neįsiliejęs, svetimas esamai sistemai, todėl jį ne tik reikia auklėti, bet ir „kelti jo moralę“ – gal netgi aukščiau nei visų likusių

asmenų, nes tam yra pagrindas – jo nusikalstamas elgesys. Pastarasis vis dar dažnai suvokiamas kaip nykstantis ir naikintinas rudimentas, kurį galima paveikti susikoncentravus į tokiu elgesiu pasižymintčio asmens „auklėjimą“, o ne kaip natūralus ir neišvengiamas reiškinys bet kurioje visuomenėje. Nusikaltęs žmogus suvokiamas kaip poveikio objektas, kuriame taisytini ir šalintini tam tikri individualūs bruožai, neva sąlygojantys ar ateityje galintys sąlygoti nusikalstamą elgesį.

Viešojo saugumo plėtros programoje 17 punktą bauginančiai primena minėtų tarybinės kriminologijos ir baudžiamosios teisės vadovėlių nuostatas: „Siekiant veiksmingai mažinti su nusikalstamumu susijusius nesaugumo veiksnius, būtina ir toliau vykdyti kompleksinę nusikalstamų veikų ir kitų teisės pažeidimų prevenciją, t. y. priemones, kuriomis siekiama užkirsti kelią nusikalstamoms veikoms ir kitiems teisės pažeidimams, nustatant ir pašalinant jų priežastis ir sąlygas, taip pat individualiai veikiant asmenis, kurie linkę ar ateityje gali daryti nusikalstamas veikas ar kitus teisės pažeidimus arba gali nukentėti nuo nusikalstamų veikų ar kitų teisės pažeidimų.“ Tačiau nuostatų trūkumai itin išryškėja tuomet, kai jos net nėra suderintos su galiojančiais įstatymais, pavyzdžiui, teigiant, kad „svarbu toliau tobulinti bausmių vykdymo ir probacijos sistemas, siekiant, kad bausmių vykdymas būtų skirtas nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui perauklėti ir kad bausmę atlikę asmenys geriau įsiliėtų į visuomenės gyvenimą, ir taip mažinti pakartotinį nusikalstamumą“. Nusikaltusių suaugusiųjų asmenų „auklėjimas“ ar „perauklėjimas“ kaip tam tikra poveikio kryptis Lietuvos teisės aktuose nebuvo minima nuo 2003 m. – priėmus naujuosius baudžiamosios srities kodeksus. Tai nebuvo ir nėra atsitiktinumas – tokiu būdu buvo siekiama pakeisti buvusios sistemos ideologiją ir praktiką (plačiau Sakalauskas, 2010). Bet štai 2015 m. priimtoje programoje šis žodis vėl atsiranda dešimčiai metų į priekį.

Žinoma, kad šiuo požiūriu Kovos su korupcija programa taikosi į kitokį esamą ar potencialų nusikaltėlį, dėl kurio „įsiliejimo“ į visuomenę abejonių dažniausiai nekyla – korupcija paprastai yra gerai integruotų žmonių užsiėmimas. Ji dažnai tapatinama su šešėliu, kuris analizuojamame kontekste gerai tinka ir racionaliam visuomenėje pulsuojančio nusikalstamo elgesio paaiškinimui, santūraus prevencinio santykio su juo paieškai.

Psichoanalizėje „šešėlio“ sąvoka kilusi iš Carlo Gustavo Jungo (1875–1961) žodyno. Viena vertus, jis reiškia „asmeninę tamsą, kaip per mūsų gyvenimo

metus neišleisto, nepriimto, išstumto mūsų psichės turinio personifikaciją“, kita vertus, „visuotinė žmogišką tamsiąją pusę mumyse, kiekvieno žmogaus viduje gyvenanti pasirengimą tam, kas žema ir tamsu“ (Bittner, 1999, p. 20). Savo gyvenimo prisiminimuose C. G. Jungas pasakoja apie jaunystėje regėtą sapną, kuriame jis eina tamsoje su maža šviesele rankoje prieš stiprų vėją, kol pajunta, kad kažkas jį seka. Atsigręžęs jis pamato milžinišką juodą figūrą, sėlinančią paskui, o nubudęs jis suprato, kad tai buvo tariama šmėkla, jo paties šešėlis drebančiame rūko kamuolyje, susidaręs dėl nešamos švieselės. Tuomet C. G. Jungas susidarė įvaizdį, kad jis sudarytas iš dviejų asmenybių: šviesos nešėjo ir tuo pačiu nuo šviesos krentančio šešėlio, kurie abu yra viena. Vėliau savo psichoanalitinėje teorijoje C. G. Jungas pabrėžė, kad ši asmeninė tamsioji pusė nėra kažkas „blogo“. Ši tamsioji pusė yra natūrali žmogaus dalis, ją būtina integruoti savyje. Tai yra tai, kas bendrai neleidžiama, bet tuo pačiu – žmogiška. Žmogui svarbu ne tik atpažinti savo šešėlį, tamsiąją pusę, bet jį „realizuoti“, nes šešėlis yra gyva asmenybės dalis ir ji nori kokia nors forma gyvuoti. Kiekvienas nebijodamas turi žinoti, kokiam gėriui ir kokioms niekšybėms jis yra pajėgus. Niekas negali išvengti nei vieno, nei kito, jei jis nori gyventi sau nemeluodamas ir savęs neapgauindamas. Šešėlis yra tai, ko aš pats savyje nepripažįstu, tai, ką savyje neigiu išoriniam pasauliui ir sau pačiam (pagal Bittner, 1999, p. 21–22). Nors šis šešėlio vaizdinys yra naudojamas individualioje psichoanalizėje (išskiriant žmoguje glūdinčią asmeninę ir kolektyvinę pasąmonę), tačiau jis puikiai tinka ir visuomenės „šešėliui“ – nusikaltimams. Remiantis C. G. Jungu ir suvokiant baudžiamąjį įstatymą kaip skleidžiamą šviesą (konstruojamų normų ir tam tikro minimalaus elgesio standarto prasme) reikėtų savaime priimti ir neišvengiamai metamą šešėlį, kurį pirmasis sukuria. Toks vaizdinys nusikaltimų prevencijos kontekste parankus bent dviem aspektais. Pirmiausia, jis turi eliminuoti siekį šešėlį visiškai sunaikinti, taip pat įsivaizdavimą, kad jo gali nebūti. Antra, jis turi versti priimti šešėlį kaip savą, o ne mėginti jį atskirti, traktuoti kaip svetimą, stigmatizuoti, o tuomet vėl mėginti „įlieti“ į visuomenę. Šiuo požiūriu Kovos su korupcija programos pavyzdys geras tuo, kad joje numatoma uždaviniais ir juos įgyvendinančiomis priemonėmis siekiama visapusiškai ir kompleksiskai keisti įvairias valdymo sritis mažinant korupcijos pasireiškimo galimybes – „šešėlį“, o štai Viešojo saugumo plėtros programa labai eklektiška, su daug lozungų be jokio turinio, be bendrosios prevencijos priemonių, faktiškai orientuota tik į teisės saugos institucijų

veiklą¹⁷. Įdomu tai, kad būtent pastarasis aspektas po Nepriklausomybės atkūrimo buvo suvokiamas kaip vienas esminių iš tarybinės sistemos paveldėtų nusikaltimų prevencijos trūkumų, nurodomas 1992 m. parengtoje Nusikalstamumo kontrolės Lietuvoje mokslinėje koncepcijoje: „Nors nusikalstamumas yra socialinis reiškiny, nusikalstamumo prevencija dažnai nebuvo siejama su visų visuomenės sferų funkcionavimu, bet vien su teisėsaugos institucijų veikla“ (Kuklianskis, 1992, p. 3). Todėl 2003 m. priimtose Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos turinys būtent ir buvo orientuotas į daugelį visuomenės sferų, kurios turi įtakos nusikalstamo elgesio apimčiai, taigi ir visuomenės saugumui. Visuomenės šešėlio vaizdinio prasmė Viešojo saugumo plėtros programos nuostatos labiau primena chaotišką ir emociingą šešėlio smerkimą, bauginimą juo, intuityvų mėginimą atspėti šešėlio judėjimo kryptį, plėtrą ir neva galimas jo suvaldymo priemonės¹⁸, o Kovos su korupcija programoje labiau įvertinamas šešėlio natūralumas ir santūriai bandoma bent minimaliai sumažinti jo dydį.

IŠVADOS

Nusikaltimų (arba nusikalstamumo) prevencija labai dažnai skamba kaip geras ir įtikinamas ketinimas, tačiau dekonstravus už šio ketinimo slypinių nuostatų prasmę ir pagrįstumą neretai akivaizdu, kad, nepaisant gražaus

¹⁷ Šios Programos trūkumų sąrašą galima tęsti dar ilgai, bet nėra prasmės, nes šio straipsnio tikslas yra atskleisti kertinius abiejų programų privalumus ir trūkumus. Visgi kai kurias rimtų abejonių dėl jų solidumo ir realumo keliančias Viešojo saugumo plėtros programos nuostatas dar galima paminėti: pavyzdžiui, numatoma kryptis „plėtoti alternatyvių laisvės atėmimui bausmių taikymo galimybes“ (43.4.3 punktas) (tokia kryptis tiktų nebent baudžiamųjų įstatymų keitimo koncepcijai), taip pat daug abstrakčių kryptių, kaip „ugdyti visuomenės nepakantumą smurtiniam elgesiui“ (43.3.1 punktas), „plėsti nevyriausybinių organizacijų vaidmenį ir didinti gyventojų ir gyvenamųjų vietovių bendruomenių kompetencijas stiprinti gyvenamosios aplinkos saugumą, skatinant jų aktyvumą ir savanorystę“ (43.1.4 punktas), o faktiškai visi Programos priede nurodyti jos įgyvendinimo ir vertinimo kriterijai bei jų reikšmės 2020 m. ir 2025 m. yra nerealiai, be to, jų yra tik 17, nors įvairių veikimo kryptių yra net 73. Kyla klausimas, kaip bus nustatomas visų kitų abstrakčių siekių pasiekimas ir veiksmingumas? Taip pat nėra aišku, kokiomis konkrečiomis priemonėmis vienos ar kitos kriterijų reikšmės turėtų būti pasiektos ar dėl kokių priežasčių pasikeisti savaime, nes pokyčių ketinimų nuostatos yra labai abstrakčios.

¹⁸ Apmądą kelia ir tai, kad kuriant Viešojo saugumo plėtros programą visiškai nesinaudota gerąja kitų šalių praktika, kurios pagrindą sudaro ne tik ilgametė patirtis, bet ir gili jos mokslinė bei praktinė refleksija (Haverkamp, Heesen, 2013).

rūbo, apie kurį kalba jo siuvėjai, karalius visgi pasirodo besąs nuogas. Per 27 Nepriklausomybės metus Lietuvoje buvo sukurta daug ir įvairių nusikaltimų prevencijai skirtų programų, labai skirtingų savo turiniu, apimtimi ir kokybe. Šiuos skirtumus iš dalies galima paaiškinti radikaliais socialiniais, ekonominiais, teisiniais ir politiniais pokyčiais, kurie vertė greitai ieškoti vienu ar kitu nusikalstamo elgesio problemų sprendimų, laiko ir žinių trūkumu, patirties stoka. Tačiau net ir praėjus daugiau nei ketvirčiui amžiaus, ligi šiol jaučiama pernelyg didelė buvusios totalitarinės sistemos įtaka nusikalstamo elgesio ir jo prevencijos galimybių suvokimui. Tai, kad 2015 m. dvi Lietuvos Respublikos Seimo nutarimais priimtose programos – Viešojo saugumo plėtros programa ir Kovos su korupcija programa – yra įvilktos į kokybiškai skirtingus rūbus, kurie leidžia prognozuoti ir labai skirtingą šiose programose numatytų nuostatų įgyvendinimo bei veiksmingumo perspektyvą, verčia diskutuoti apie vis dar labai eklektišką ir nevienalytį kriminologijos mokslo ir kriminologų žinių panaudojimą kuriant nusikaltimų prevencijos programas Lietuvoje.

LITERATŪRA

I. Mokslinės publikacijos

- Bekarija Č. 1992. Apie nusikaltimus ir bausmes. Vilnius: Mintis.
- Bittner G. 1999. Der Erzieher und sein Schatten // Bucher A., Seitz R., Donnerberg R. (Hrsg.). Das Böse: Tabu oder Herausforderung. Salzburg: Otto Müller, p. 20–38.
- Bluvšteinas J. 1995. Statistika ir tikrovė // Kriminalinė justicija, t. 4, p. 149–159.
- Christie N. 1999. Nusikaltimų kontrolė kaip pramonė. Vilnius: Eugrimas.
- Čepas A., Dobryninas A., Valickas G. 2013. Nužudymai Lietuvoje: teisiniai, sociologiniai ir psichologiniai aspektai // Teisės problemos, Nr. 1, p. 5–42.
- Dobrynina M. 2008. Nusikaltimų baimės konstravimas žiniasklaidoje // Teisės problemos, Nr. 3(61), p. 83–111.
- Dobryninas A., Gaidys V. 2004. Ar saugi Lietuvos visuomenė? Lietuvos gyventojų viktimizacijos patirtis ir požiūris į baudžiamąją justiciją bei visuomenės saugumą. Vilnius.
- Dobryninas A., Kalpokas V., Mickevič A. 2014. Nužudymai Lietuvoje: sociologinis požiūris // Kriminologijos studijos, Nr. 2, p. 41–95.
- Dobryninas A. 2007. Kriminologija ir valdžia // Sociologija. Mintis ir veiksmas, Nr. 2(20), p. 5–9.
- Dobryninas A., Sakalauskas G., Žilinskienė L. 2008. Kriminologijos teorijos. Vilnius: Eugrimas.

- Dobryninas A. 2001. Virtuali nusikaltimų tikrovė. Vilnius: Eugrimas.
- Dünel F., Lappi-Sepällä T., Morgenstern C., van Zyl Smit D. (Hrsg.). 2010. Kriminalität, Kriminalpolitik, strafrechtliche Sanktionspraxis und Gefangeneneraten im europäischen Vergleich. Schriften zum Strafvollzug, Jugendstrafrecht und zur Kriminologie, Band 37/1, 2. Mönchengladbach: Forum Verlag Godesberg.
- Durkheim É. 2001. Sociologijos metodo taisyklės. Vilnius: Vaga.
- Giddens A. 2005. Sociologija. Vilnius: Poligrafija ir informatika.
- Гилинский Я. 2014. Криминология: теория, история, эмпирическая база, социальный контроль. Санкт-Петербург: Издательский дом „Алеф-Пресс“.
- Гилинский Я. (Ред.). 2011. Конструирование девиантности. Санкт Петербург: Издательство ДЕАН.
- Haverkamp R., Heesen J. 2013. Kommunale Kriminalprävention. Kritische Reflexionen zum Raum und Ort // Neue Kriminalpolitik, 25. Jg., Nr. 4, p. 79–92.
- Justickaja S., Aleknevičienė J., Kalpokas V., Giedrytė-Mačiulienė R., Mickevič A., Žilinskienė L., Žėkas T. 2015. Jaunimo delinkvencinis elgesys ir nepilnamečių justicijos politika Lietuvoje. Vilnius: Lietuvos teisės institutas. Prieiga per internetą: <http://www.teise.org/data/JAUNIMO_DELINK_ELGESYS.pdf>.
- Justickaja S. 2011. Nusikaltimų prevencija Lietuvoje: perėjimas nuo intuityviosios prie įrodymais grindžiamos // Teisės problemos, Nr. 1(71), p. 81–108.
- Justickaja S., Kalpokas V., Ūselė L. 2008. 15–17 amžiaus moksleivių delinkventinis elgesys ir viktimizacija Lietuvoje // Teisės problemos, Nr. 4, p. 67–108 (klaidos ištaisymas: Teisės problemos, 2009, Nr. 1 (63), p. 123).
- Kaiser G. 1996. Kriminologie. 3 Aufl. Heidelberg: C. F. Müller Verlag.
- Kiškis A., Justickaja S., Uscila R., Justickis V. 2014. Nusikalstamumas Lietuvoje ir jo prevencijos perspektyvos. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas. Prieiga per internetą: <<http://ebooks.mruni.eu/pdfreader/nusikalstamumas-lietuvoje-ir-jo-prevencijos-perspektyvos>>.
- Kiškis A., Kuodytė A. 2012. Nusikalstamumo prevencijos programų rengimo Lietuvoje tyrimas // Jurisprudencija, t. 19(2), p. 771–801.
- Kiškis A. 2012. Registruoto nusikalstamumo statistikos ir viktimologinių tyrimų domėnų kompleksinio panaudojimo problemos // Socialinių mokslų studijos, Nr. 4(2), p. 697–717.
- Klimka A., Apanavičius M., Misiūnas J. 1972. Tarybinė baudžiamoji teisė. Vilnius: Mintis.
- Klimka A. 1964. Kas yra nusikaltimas pagal tarybinę baudžiamąją teisę. Vilnius: Mintis.
- Кудрявцев И. Н., Эминов В. Е. 2006. Криминология. Москва: Юристъ.
- Kuklianskis S., Kukliansky F. 2005. Nusikaltimų latentiskumas: prigimtis, rūšys, prevencijos metmenys // Teisės problemos, Nr. 2(48), p. 61–78.
- Kuklianskis S. 1995. Nusikalstamumo kontrolės Lietuvoje mokslinė koncepcija. Vilnius: Lietuvos policijos akademija.
- Kury H., Shea E. (Eds.). 2011. Insecurity and Punitiveness // Crime & Crime Policy, Vol. 8-2.

- Курс советской криминологии. 1985. Под ред. В. Н. Кудрявцева, И. И. Карпеца, Б. В. Коробейникова. Москва: Юридическая литература.
- Кузнецова Н. Ф. 1974. Современная буржуазная криминология. Москва: Издательство Московского университета.
- Meier B.-D. 2007. Kriminologie. 3. Aufl. München: C. H. Beck Verlag.
- Sakalauskas G., Dobrynina M., Justickaja S. [et al.]. 2011. Registruotas ir latentinis nusikalstamumas Lietuvoje: tendencijos, lyginamieji aspektai ir aplinkos veiksniai. Teisės instituto mokslo tyrimai, t. 7. Vilnius: Eugrimas.
- Sakalauskas G. 2010. Įkalinimo tikslų labirintuose // Bausmių vykdymo sistemos teisinis reguliavimas ir perspektyvos Lietuvos Respublikoje (ats. red. G. Švedas). Vilnius, p. 133–153.
- Sakalauskas G. 2007. Įvadas į empirinę kriminologiją. Metodinė priemonė. Vilnius: Eugrimas.
- Sakalauskas G. 2013. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų prasmė // Teisės problemos, Nr. 3(81), p. 5–55.
- Sakalauskas G. 2009. Nusikalstamumo sampratos dilema // Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika (STEPP), Nr. 5, p. 123–132.
- Sakalauskas G. 2016. Šiuolaikinės baudžiamosios politikos Lietuvoje bruožai ir padariniai // Ketvirtis amžiaus tiriant ir reformuojant Lietuvos teisinę sistemą (moksl. red. P. Ragauskas, J. Paužaitė-Kulvinskienė). Vilnius: Lietuvos teisės institutas, Akademinė leidyba, p. 205–247.
- Sakalauskas G. 2008. Tarpdalykinės kriminologijos studijos: patirtis ir perspektyvos // Teisės problemos, Nr. 1, p. 77–91.
- Sherman L. W., Gottfredson D. C., MacKenzie D. L., Eck J., Reuter P., Bushway S. D. 1998. Preventing Crime: What Works, What Doesn't, What's Promising // Research in Brief. National Institute of Justice, July. Prieiga per internetą: <<http://www.ncjrs.gov/works/>>.
- Сморгунова А. Л. 2005. Современная зарубежная криминология: критическое направление. Санкт-Петербург: Издательство РГПУ им. А. И. Герцена.
- Van Swaaningen R. 2008. Tarpdiscipliniškumo iššūkis kriminologijoje // Teisės problemos, Nr. 3(61), p. 5–29.
- Tonry M. 2014. Thinking about Punishment across Space and Time // Kriminologijos studijos, Nr. 1, p. 5–30.

II. Teisės aktai

- Aidukas M. (sudarytojas). Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys. Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija. Standartai ir normos. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
- Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija programos patvirtinimo“ Nr. IX-711, priimtas 2002 m. sausio 17 d. // Valstybės žinios, 2002-01-30, Nr. 10-355 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

- Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl Seimo nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija programos patvirtinimo“ pakeitimo Nr. XI-1457, priimtas 2011 m. birželio 16 d. // Valstybės žinios, 2011-06-28, Nr. 77-3727 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
- Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija 2015–2025 metų programos patvirtinimo“ Nr. XII-11537, priimtas 2015 m. kovo 10 d. // Teisės aktų registras, 2015-03-16, Nr. 3856.
- Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos patvirtinimo“ Nr. IX-1383, priimtas 2003 m. kovo 20 d. // Valstybės žinios, 2003-04-02, Nr. 32-1318.
- Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl Viešojo saugumo plėtros 2015–2025 metų programos patvirtinimo“ Nr. XII-1682, priimtas 2015 m. gegužės 7 d. // Teisės aktų registras, 2015-05-13, Nr. 7293.
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Nacionalinės jaunimo politikos 2011–2019 metų plėtros programos patvirtinimo“ Nr. 1715, priimtas 2010 m. gruodžio 1 d. // Valstybės žinios, 2010-12-04, Nr. 142-7299.

III. Statistika

- Aebi M. F., Akdeniz G., Barclay G. [et al.]. 2014. European sourcebook of crime and criminal justice statistics 2014, Fifth edition, Helsinki: Heuni.
- Eurobarometras. 2015. Europiečių požiūriai dėl saugumo. Prieiga per internetą: <<http://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/PublicOpinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/SPECIAL/surveyKy/2085>>.
- Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos statistiniai duomenys. Prieiga per internetą: <<http://www.ird.lt/ataskaitos/>>.
- Specialiųjų tyrimų tarnybos sociologinių apklausų duomenys. Prieiga per internetą: <<http://www.stt.lt/lt/menu/sociologiniai-tyrimai/>>.
- Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenys. Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/>>.
- Transparency International Lietuvos skyriaus duomenys. Prieiga per internetą: <<http://www.transparency.lt/tyrimai/>>.

The Provisions of Crime Prevention Programs in Lithuania: Between Absurdity and Quality

GINTAUTAS SAKALAUŠKAS

Summary

The idea of crime prevention is very simple. However, the reality of its effectiveness and the real possibilities of changing something significant within the society are much more complicated. The quality of different crime prevention programs depends on the

competence and true purposes of their creators. Criminological knowledge is very important for the development and evaluation of crime prevention measures. There are a lot of crime prevention programs in Lithuania, designed for different fields of criminal behavior. Two latest programs were adopted by the Parliament of Lithuania in 2015 and are very different in their quality: The National Anti-Corruption Program 2015-2025 of the Republic of Lithuania and The National Program of Public Security Development 2015-2025 of the Republic of Lithuania. The article deals with the theoretical backgrounds of crime prevention, the criteria of their effectiveness and the ideological context.